
ANTICHRIST BY EMILIYAN STANEV – A ATTEMPT AT PSYCHOLOGICAL READING OF THE TEXT

Vladislav Dimitrov – a school teacher

“N. Y. Vaptsarov” – secondary school, Silistra

Tel.: +359899040012

E-mail: vladoyd@abv.bg

***Abstract:** The paper reviews two different approaches in order to understand better the sub-textual meaning of the text and try to look closer the reasons of writing this book. First one is a look from the Bible and Christianity point of view and the second is from the psychoanalysis point of view. The paper aims to show us how these two different approaches could reveal some of the author's internal intents and hidden desires. The report also provides some theories in the field of psychoanalysis, using quotes by Sigmund Freud and Carl Jung, which gives an international outlook to the topic.*

***Keywords:** Bible, Antichrist, Good, Evil, Freudian theory, personality.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Емилиян Станев е безспорно един от тези наши писатели, които са надраснали проблемите на ежедневието, разбили са и са напуснали клетката на социалната конюктура. Той поставя на преден план проблеми, изконни за човека-индивидуум и неговите дух и душа – просветлението, знанието, както и търсенето на пътища за тяхното постигане. Съвсем естествено е подобни душевни и духовни търсения да намерят отклик и в творчеството му, още повече, че именно в него творецът е свободен да даде свобода и полет на своята мисъл и да излее насъбралите се в душата му чувства и желаня. И макар и да е обвиняван, че бяга от съвременните проблеми и се занимава с “попски работи”, работейки върху романа си “Антихрист”, той е наясно, че именно по този начин ще успее да изрази себе си. За него (романа) Запрян Козлуджов казва следните думи: “Без да е философски трактат, романът сменя в себе си (на равнището на стилизирания словесно-художествен изказ) по невероятно интересен и въздействен начин прословутите Кантови антиномии на “Чистия разум”. Последните са разрешени в текста практически, но не гносеологически, а от етически позиции (също според горе цитирания литературен критик).

ИЗЛОЖЕНИЕ

Текстът е изпълнен със загадки и завоалирани въпроси и твърде малко директни отговори. Един от основните според Албена Костова-Кицова е именно “Кой всъщност е Антихриста?” В търсена на този отговор можем да открием две важни отправни точки – библейската и тази на модерната психоанализа.

Още самото заглавие е натоварено с негативен смислов и емоционален заряд в едно ортодоксално общество, заради фигурата на Антихриста и неговите характеристиките, погледната през перспективата на Християнството. Негово описание откриваме в последната книга на Библията, наречена “Откровение на Йоана”, по-известна като *Апокалипсис*. Самата лексема *антихрист* не е използвана директно във визириания текст, тя е производно по смисъла на действията на този “звяр”, за който се уточнява, че е човек. Кратка справка с Библията (Откровение на Йоана 13:5 и 13:6), показва, че антихристът: първо – говори горделиво – т.е. той е горделив, и второ – богохулства – акт, породен от безверие или съмнение относно силата или съществуването на Бог. Каква обаче е връзката между автора и неговото изказване: „После недейте забравя, че “Антихрист” е много биографичен. Това са моите душевни етапи, през които съм преминал, проектирани и пренесени върху един друг свят.” – от една страна и образа на антихриста от друга? Отговора на този въпрос откриваме

като проследим как авторът, посредством образа на Теофил, ни е разкрил своя душевен свят, своите търсения.

От думите на гореупоменатия (главен) герой става ясно, че още в самото детство на човека той бива “подлъган” от света и от неговия княз – Луцифер. Така, още от началото на творбата, придобиваме усещането за това, че в последствие в тежкия си житейски път протагонистът ще достигне тази духовна истина за света и суетата му, които са път към ада (подобно внушение е обусловено от библейски прочит).

Има и друга перспектива – тази на психоанализата, където е остановено, че в структура на личността можем да различим тъмното и светлото в човешката личност, които някой наричат Суперего и Ид (несъзнавано), а други биха определили като влияние върху лично то безсъзнателно и сянката. Суперегото е тази формирана част от личността, която налага върху Аз-а етичните норми за поведение в дадено общество, а Ид (или “Сянката” според Юнг) е онази “тъмна” част от личността, която изтласква на повърхността първичните инстинкти на животиноподобната част от човешката природа. Между тези двете съществува непрекъснат антагонизъм, оприличаван на борбата между доброто и злото. Атавистичните нагони и желания да влизат в пререкание с наложените етични норми на поведение в едно християнско общество, каквото е Източноправославното и в зависимост от това кое от тях контролира личността (Аз-а), маркираме хората с етикетите добър или лош. Относно търсенето можем да посочим, че човешкият дух, като част от Бога (или Божественото), винаги се стреми към Него, друг е въпросът дали знанието е пътя към Божественото.

Така един съвременен прочит на думите на героя, представящ го още в самото начало биха могли да бъдат перефразирани по следния начин: “Тъй като Аз-ът все още не е в състояние да се самоанализира и да работи с морални и етични категории, той все още само се “впечатлява” от обкръжаващата го среда, без да осъзнава нейното влияние върху формирането на личността му.”

Върху формирането на личността на едно средновековно съзнание обаче влияят доминиращите християнски догми със съответно прилежащата им знаковост, чиито символика е била разбрана доста едностранчиво, без достатъчно широк контекст, който да позволи по-дълбок прочит на знаците и символите, за да бъде възможно да се сглоби пъзелът, наречен универсум. Така например категориите *Добро* и *Зло* са разглеждани като опозиции, свързани съответно с Бог и Сатана, докато съвременният прочит е, че Злото не е субстантивирано (инспирирано от Сатана), а е всъщност недостиг на Добро. В контекста на личността това може да се преобразува по следния начин: “Човек е лош тогава, когато не върши достатъчно добро.” Можем да продължим в този ред по следния начин: щом не върши достатъчно добро, то Суперегото е в губеща позиция, което пък означава, че несъзнаваното е успяло да изтласка инстинктите на съзнателно (респ. проявяващо се в действия) ниво. Тъй като обаче те са антагонисти, разпознавани от средновековното съзнание като Добро и Зло, то на този език това звучи като: “Дяволът се е вселил в мен и ме кара да хуля Бог с делата си (или помислите си)”. А кой е този, който богохулства, ако не Антихрист?

Така този контекст ни дава ключа към отговора защо тази (авто)биографична творба носи това на пръв поглед доста дръзко заглавие.

Премествайки фокуса от външното (спрямо личността) към вътрешното, ние откриваме звяра от Откровението в многопластовата природа на човешката психика. Юнг го нарича Сянка, а Фройд – с по-общото несъзнавано (Ид). Тук ще приведем един цитат относно сянката на самият Юнг: “Ако съзираме паралел между традиционния образ на Христос и психичното явление “цялостна личност”, то антихристът съответства на сянката на цялостната личност... Психологическото понятие за цялостна личност... не може да не включва в себе си сянката на светлия образ, без която той би бил лишен от тяло и с това – от човешкото. В емпиричната цялостна личност светлината и сянката оформят парадоксално единство.” Подобна мисъл откриваме и в самия текст: “Не само в Търновград, не само във възрастните, но и в мен беше дяволът.”

Очевидно е, че антихристът е неделима част от всеки от нас поради самата ни природа. Остава обаче въпросът защо в съзнанието на автора той се отъждествява с идеята на търсене на познанието, което пък се определя (от текста) като семантична опозиция на Бога, т.е. не особено богоугодно дело. Тук всъщност работи представата (средновековна), че схоластиката, като единствено позволеното от Бога знание, не може да задоволи нуждите на едно съзнание, жадно да изследва битието. “Ето защо” – казват рационалистите – “е възникнала нуждата от хуманитарните науки, чиито пък постулати влизат в противоречие с фактологията и философията на Божието Слово, респ. със самия Бог.” В този ред на мисли е възможно да се допусне идеята, че търсещите знание и истина са антихристи, защото се усъмняват в достатъчността на Словото Божие, както и в истинността на написаните в него принципи. Така чрез тази транслация авторът стига до идеята: “интелигентен човек = антихрист”. Този елементарен прочит обаче е присъщ само за мислещите на една материалистична плоскост, изпускащи фундаментални философски и психологически истини и неспособни да погледнат извън ограниченията на видимия свят. На тях със сигурност им е трудно да обяснят произхода на съзнанието като нематериална субстанция, а още по-малко да отговорят на въпросите “Защо съм тук?” и “Какъв е смисъла на човешкия живот?”, ако отхвърлят идеята за наличието на нещо повече от материята в човека и наличието на духа му, принадлежащ към един друг, невидим, но безспорно осезаем свят. Така и авторът, отъждествявайки се със своя герой, търсещ истина и знание в един схоластичен век, и разбирайки, че исихазмът не може да му даде дирените отговори и да успокои духа му, нарича себе си поради този факт антихрист.

Хронологията на събитията в произведението, последвали младенчеството на героя, също могат да бъдат прочетени през тази призма.

Една от следващата житейски спирки по пътя на търсене на познанието е Кефаларската света обител, която обаче също не успява да задоволи търсенията на нашия герой и той я напуска: “Такива мисли преминаваха през ума ми – злобни, злъчни, - та ме отчуждаваха от манастира, като диреха истината в тоя многоболезнен свят. И тъй излизаше, че тая истина бе въвн от лаврата и от манастирските канони, в пълната свобода на мисълта...”

Съдбата обаче го завежда при поп Лазар и Калеко – проповедници на ново учение за света и човека, където го закарва любимата му Арма – последователка на съботянската ерес, но и тук не намира утеха и просветление душата му.

И когато отново се озовава в Царевград, минавайки по познатите улици, той си мисли: “Навремето, господине, беше си изплашил, че си антихристът, който идва да унищожи света. Стана антихрист, само че не можеш да го унищожиш и не знаеш що да правиш с беса си. Ако запалиш града и убиеш хиляди хора, ще убият и тебе и светът ще си остане такъв, какъвто е. Не е ли по-добре сам да се затриеш, на господя да отмъстиш, задето те е появил, или пък, ако си дяволско творение – на дявола? Дошъл си тук да се присмееш на предишния Еньо и на всичко, що людете още тачат, от него що се мъчат и надяват.”

Така завършват духовните залитания и търсения на Теофил.

Ето и прочита на отминалите етапи и свързаните с тях размисли на средновековното съзнание на протагониста:

В началото откриваме едно търсене и приемане на Бога, на неговото Слово, респективно и факта, че човек е божие творение и както такова има в себе си частица от божественото (Доброто). Това е свързано в средновековното съзнание с желание за правено на добро на ближния (според изискванията на Христос), според наличието на Божия Дух в човека, който го подтиква към извършване на възвишени дела. Такова би трябвало да е и отиването в манастира, като път към Бога. Преведено на езика на психоанализата можем да окачествим този период като господство на Суперегото – човек живее според нормите на обществото, съобразява се високите морални изисквания и се стреми към духовно израстване.

Вторият период – при еретиците явно има налични предпочитания към отдаване на плътското, “на сласти и пороци”, т.е. това е период на господство на Ид (несъзнаваното) или

Сянката. От подсъзнанието (или животиноподобната част от човешката природа – според Юнг) излизат и намират реализация примитивни, атавистични желания, които по природа са в антагонистични отношения със суперегото. Редно е да отбележим, че борбата между двете се води на ниво Аз (съзнателно), тоест терена на битката за надмощие и победа (реализация) е подвластен на анализ и контрол от личността. Така можем да направим извода, че героят залита в крайностите на възможното човешко поведение (да обича и да убива – както и се случва), и тъй като тези душевни терзания и съмнения по принцип са много енергоемки (консумират голяма част от вътрешната енергия на индивида), един от възможните варианти за разрешаване на вътрешния конфликт и спадане на напрежението е пренасочване на потока на енергия и изместване (или проектиране върху друга плоскост) на вниманието върху даден субститут. Той, като заместител, удовлетворява едната или другата страна, но сам по себе си не може да разреши конфликта, а само го измества от фокус. По този начин, избягвайки от проблема, съзнанието изтласква желанията отново в несъзнаваното, откъдето те намират излаз вече прескачайки съзнателното (което не може да ги възприеме) и се стартират невротични процеси. В този смисъл протагонистът прекратява борбата вътре в себе си, тъй като субститута го удовлетворява към момента, но всъщност това не е победа на идеала и не е спасение на духа, тъй като неговите търсения не са удовлетворени на тази по-ниска плоскост, т.е. героят са самозалъгва, че чрез изпълнение на самовнушен дълг той открива смисъла на съществуването (битието).

Последвалите събития от живота на Еньо – осъждането му като еретик и обезобразяването му като наказание, попадането му в плен на Шеремет бег, както и посегателството му върху живот на последния, “осъзнаването” на “дълга” към род и родина и решението му да се бори за този “идеал” – всичко това е само следствие от един неосъзнат избор, както и самият герои признава: “Размислих се и взех да разбирам, че не само за нея, за моя род български съм направил това, за него съм убивал агаряните и вече съм го възлюбил. Зачудих се кога е станало то, как не съм го съзнавал?” Те, поради следствената си природа, не представляват такъв интерес, тъй като тук се търсят причините за наличните активирани психологически процеси, както и техните корени, а не техните ефекти.

ИЗВОДИ

Романът “Антихрист” и по-конкретно съдбата на главния герой (заедно с биографичния елемент) може да бъде резюмирана по следния начин: това е опит за представяне на проблематиката на битието на ниво универсум, което в края на произведението бива принижено до екзистенциално ниво, с присъщите му етнически и религиозни маркери – показателен пример за безпомощността на човека да се изправи пред лицето на Вселената, в чието огледало изглежда просто като случайно събитие на фона на времево-пространствения континуум – нещо, което явно ограничената човешка психика, свикнала с идеята си за уникалност, не може да се справи. Последиците от подобен сблъсък са изместване на обективната реалност с нейна субективна такава, както и произтичащата от това безпомощност както на отделния индивид, така и на целия човешкия род да се справи както със социалните, така и с по-глобалните проблеми.

REFERENCES

- Berdyaev, N. (2006) "Philosophy of the Free Spirit, Sofia, Scales press, (Оригинално заглавие: Бердяев, Н., 2006, статия “Философия на свободния дух”)
- Bible (1993), Bible Unite press, revised edition (Оригинално заглавие: Библия, Библейско Дружество, ревизирано издание, С. 1993)
- Freud, Z. (1991) Introduction to psychoanalysis, Sofia, Scinde and Art press (Оригинално заглавие: Фройд, З., 1991, “Въведение в психоанализата”, С.)
- Jung, C. (1995) Aion: Researches into the Phenomenology of the Self, Pleven, EA-EUROASIA-ABAGAR press edition (Оригинално заглавие: Юнг, К., 1995, ЕОН. Изследвания върху символиката на цялостната личност, Пл.)

Kozludzhov, Z. (2003), Dreams in the story-composition structure of the novel "Antichrist", Blagoevgrad, "Language and Literature" 3-4. (Оригинално заглавие: Козлуджов, З. 2003, 3-4 ст. "Съновиденията в сюжетно-композиционната структура на романа "Антихрист", "Словесност и литература", Благоевград)

Kostova-Kitsova, A. (1996) The Journey of the Human Soul in a Crisis Time - An Attempt to Look at Modernity in the Novel of Emilian Stanev" Antichrist, Sofia, Candidate Student Literary Works, SEC Teaching Centre, (Оригинално заглавие: Костова-Кицова, А. 1996, ст. "Пътешествието на човешката душа през кризисно време – опит да се погледне съвременността през романа на Емилиян Станев "Антихрист", "Кандидатстудентски литературни разработки", С.)

Stanev, M. (1970). Antichrist, Sofia, Bulgarian writer press, (Оригинално заглавие: Станев. Е. 1982, "Събрани съчинения", том 6-ти, издателство "Български писател", С.)